

ГОРДАНА Ж. АЛЕКСОВА*
Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје
Филолошки факултет „Блаже Конески“

ПРЕВЕДУВАЊЕТО ВО ФУНКЦИЈА НА КОМУНИКАЦИСКИТЕ КОМПЕТЕНЦИИ НА МАКЕДОНСКИ ЗА УЧЕНИЦИТЕ СО МАЈЧИН ЈАЗИК СРПСКИ

Предмет на истражување во трудот е преведувањето во наставата по втор јазик, поконкретно, преведувањето во наставата по македонски јазик како втор во основното образование во РС Македонија за учениците чиј мајчин јазик е српски. Врвна цел на оваа настава е учениците да стекнат комуникациски компетенции на јазикот што го изучуваат, т.е. непречено да општат усно и писмено со помош на македонскиот јазик. Употребата на двата јазика се постигнува низ многубројни наставни активности приспособени на целната група и на конкретна јазична или комуникациска содржина, а разновидните форми на преведување во наставата се вклучуваат како наставно средство и како постапка во наставата. Како наставно средство, преведувањето е дел од нагледноста, која својата дидактичка вредност ја добива во состав на методите и постапките за функционално усвојување на македонскиот јазик. Како постапка, преведувањето е во функција на пошироко поставените цели за стекнување јазични и комуникациски компетенции на јазикот што се изучува. Преведувањето е творечки дел од интерактивноста на часот, во кој слушателите, преку осмислени комуникациски ситуации се оспособуваат за разбирање говорени и пишани текстови и стекнуваат говорни и пишувачки вештини.¹

Клучне речи: настава по јазик, мајчин јазик, втор јазик, преведување, македонски јазик, српски јазик, комуникациски способности.

Почитувани протоколарни претставници од академската и од општествената сфера, почитувани членови на Организациониот одбор на овој ценет собир, почитувани колешки и колеги и сите присутни,

Дозволете ми да ја изразам својата огромна благодарност за поканата да учествувам на научниот собир посветен на доајенот на методиката на наставата по српски јазик и книжевност, професор Милија Ни-

* gordana.aleksova@flf.ukim.edu.mk

¹ Трудот со истиот наслов беше прочитан во отсуство на авторката на Научниот собир *Участј професору Милији Николићу – корифеју методике наставае српској језика и књижевности*, Универзитет у Београду, Филолошки факултет Београд, 26. и 27. мај 2023.

колик, како и за можноста во негова чест да обработам сообразна тема и да учествувам во работниот дел на Собирот. Можеби за присутните во овој аудиториум не е познато дека методичките ставови и практики, пренесени во бројни трудови од научната и стручната периодика, како и на страниците на епохалниот учебник *Методика наставе српској језика и књижевности* беа многу значајни во мојот професионален развој. Заедно со трудовите на мојата ценета професорка, проф. д-р Ружа Паноска, тие беа меѓу првите насоки што ми го покажуваа и ми го трасираа патот кон оваа благородна и општествено многу корисна хуманистичка дисциплина. Со текот на годините нараснуваше моето наставно и научноистражувачко искуство, но сигурноста што се појавуваше секогаш кога, во моменти на колебање или на потреба за научна аргументација на некоја своја претпоставка, ќе се навратев на познати и апсолвирани содржини кај Николиќ, повторно и повторно се потврдуваше мојата убеденост дека големината и сигурноста на научното перо не се постигнуваат со компликувана и тешко разбирлива дескрипција, туку низ едноставна, прецизна, чиста и јасна мисла и реченица. Методичкиот дискурс на корифејот на науката за наставата по српски јазик и книжевност, професор Милија Николиќ, близок ми е и денес, но секогаш е изложен на нова светлина на толкувањето.

Поширок предмет на интерес на овој труд е наставата по македонски јазик за учениците со мајчин јазик српски, а потесен предмет на интерес е преведувањето, како многу важна јазична активност на часовите по овој наставен предмет. Наставата по македонски јазик во основното образование во Република Северна Македонија за ученици со мајчин јазик српски започнува во VI одделение на основното образование, а се изведува со годишен фонд од 108 и неделен фонд од 3 часа. Застапена е само во три основни училишта на територијата на Македонија и сите три се во северниот дел на земјата, во околината на градовите Скопје и Куманово, поконкретно во: с. Кучевиште, с. Старо Нагоричани и с. Табановци. Во нив целосната настава за оваа целна група се изведува на српски јазик, што не е случај со следниот степен на образование, т.е. со средното образование, кое овие ученици го следат на македонски јазик. Оттука, и предметот Македонски јазик во повисокиот степен на образованието се реализира според наставната програма за мајчин јазик. Учениците со мајчин јазик српски делат иста наставна програма за предметот Македонски јазик со учениците со мајчин јазик босански. Овие две целни групи не се единствените за која важи наставата по македонски јазик како втор, т.е. како јазик на општественото опкружување. Таква наставна програма е застапена и во воспитно-образовниот процес на учениците со мајчини јазици албански и турски, со тоа што двете програмски разновидности имаат свои особености во однос на начинот,

квантитетот и тежината на реализацијата на јазичните и комуникациските содржини. Нивната основна разлика произлегува од генеалошката сличност, т.е. различност на македонскиот јазик со другите јазици. Во таа смисла, учениците со мајчин јазик српски или босански се во предност пред учениците со мајчин јазик албански или турски, затоа што сличноста на јазиците со словенски произнес придонесува за тоа учениците во определена мера да разбираат и да зборуваат македонски кога поаѓаат во училиште, како резултат на комуникацијата со зборуваачи на македонскиот јазик и, се разбира, како резултат на нивната отвореност кон медиумските и други јазични содржини на македонски. За разлика од нив, наставата по македонски јазик за другата целна група, т.е. за учениците чиј мајчин јазик не е словенски, не е словенски, според многу особености се доближува до наставата по македонски јазик како странски.

Преведувањето, како мисловна и како трансјазична активност, претставува пренесување иста јазична содржина од еден јазик (јазикот-извор) на друг јазик (јазикот-цел). Како резултат на пренесувањето содржини од едниот на другиот јазик, со помош на јазични средства од јазикот-цел, се добива преведен текст или превод. Преведувањето, со својата јазична, лингвистичка, комуникациска, психолошка, когнитивна, психо- и социолингвистичка, општествена и други димензии, сè повеќе се наметнува како неизбежна потреба во сите сфери на современото живеење. Истовремено, поседувањето компетенции за преведување, како и можноста за користење преведени јазични содржини, претставуваат голема привилегија за познавачите на односните јазици и за корисниците на преведените текстови. Преведувањето и преведените текстови, усни и писмени, приближуваат и спојуваат јазици, култури, цивилизации и епохи и овозможуваат достапност на текстови и информации од сите јазични стилови, почнувајќи од убавата литература, преку научните и стручните трудови, дневните вести, рекламните и продажните материјали, па сè до поголемите или помалите упатства за употреба на различни производи.

Врвната цел на наставата по македонски јазик како втор јазик е учениците да стекнат високи комуникациски способности на македонски, што подразбира нивна способност да се изразат и да општат, усно и писмено, со помош на вториот јазик. Тоа, во крајна линија, претставува способност да се пренесат јазични структури од мајчиниот, српски јазик, со најсообразни форми од македонски, т.е. од вториот јазик (Krashen and Terrel 1995: 53–59). Когнитивните процеси што се активираат при постигнувањето на оваа цел, неизбежно вклучуваат механизми за „внатрешно“ пренесување на јазичната граѓа, т.е. за преведување од првиот јазик на вториот јазик. Како краен производ се добива изговорен или пишан текст на вториот јазик на учениците. Во јазичната практика, како

и во наставата по втор јазик, јазикот-извор и јазикот-цел се во динамичен интерактивен сооднос, при што постојано се менува позицијата на српскиот и на македонскиот во однос на појдовниот или целниот статус. На часовите по македонски јазик поставувањето и одмерувањето на приоритетите во оваа смисла е обврска на наставникот, а претставува резултат на осмислени наставни активности што ќе вклучат преведување од српски јазик на македонски и обратно.

Наставните содржини кои во наставата по втор јазик внесуваат употреба на двата јазика низ различни форми на преведување, со цел да се олесни разбирањето на вториот јазик, имаат статус на: а. наставно средство и б. постапка во наставата.

Како наставно средство, преведувањето е дел од нагледноста, која својата дидактичка вредност ја добива во состав на методите и постапките за функционално усвојување втор јазик. Најчесто, употребата на овие наставни материјали нема за цел поттикнување активно учество на изучувачите, туку претставуваат само визуелна или аудитивна илустративна подлога во рамките на комуникациската ситуација на часот. За оваа намена можат да послужат цртежи, слики, плакати, книги, рекламни летоци, извадоци од весници и списанија, двојазични покани или честитки, двојазични географски карти или патокази, двојазични информативни пунктови, радиореклами, видеореклами, стихови од мелодии, реплики од филмови итн. Во функција на на разни видови јазични содржини од овој вид, а со теми што го привлекуваат вниманието на учениците.

Како постапка во наставата по втор јазик, преведувањето е во функција на пошироко поставените цели за стекнување јазични и комуникациски компетенции на јазикот што се изучува; преведувањето е творечки дел од интерактивноста на часот, во кој слушателите, преку осмислени комуникациски ситуации се оспособуваат за разбирање говорени и пишани текстови и стекнуваат говорни и пишувачки вештини.

И покрај тоа што преведувањето како форма на работа во наставата по втор јазик е вообичаена практика насекаде низ светот, теоријата на усвојувањето втор јазик сè уште не може да заземе сигурен став во врска со тоа дали оваа наставна активност треба или не треба, смее или не смее да се применува во наставата по втор јазик. Теориските ставови по ова прашање се спротивставени. Преведувањето, од една страна, се смета за забранета и опасна наставна активност што може да му наштети на учењето, т.е. на усвојувањето втор јазик, а, од друга страна, се нуди како дозволена и мошне ефикасна форма на работа. Ставовите кои го забрануваат преведувањето на часовите по втор јазик влечат корени од односот кон т.н. граматичко-преведувачки метод, кој во минатото се

врзувал само со наставата по класични јазици. Разбирливо, таквите содржини, главно, исклучуваат какви и да е активности насочени кон комуникациски цели и учењето во најголема мера се сведува на буквално преведување на зборовните форми од вториот на првиот јазик, а врвната цел била да се разберат и да се објаснат граматичките форми и нивната врска во реченицата. Треба да се нагласи дека некои теоретичари го бранат овој метод и во современи услови, како начин што овозможува перфектно совладување на граматичкиот систем на вториот јазик, но и како начин за развивање на когнитивните способности на учениците. Механичкото преведување, т.е. препознавањето на значењето на зборовите од вториот јазик и нивното меморирање, во раната фаза од изучувањето на јазикот може да биде корисна наставна практика. Теоријата вели дека дилемата се јавува и поради мешањето, т.е. поради изедначувањето на поимите *преведување* и *прв јазик*. Нивното третирање како синоними е сосема погрешно, затоа што примената на секој од нив има свои специфични цели и обезбедува специфични резултати во наставата. Дилемата постои поради тоа што како преведување се смета секој еден дел од часот во којшто ќе се каже, ќе се прочита или ќе се напише збор, реченица, неколку реченици, или со слушателот ќе се разменат реплики на неговиот мајчин јазик (Carreres 2006: 4–15).

Во продолжение пренесуваме некои од најчестите дилеми и претпоставки поврзани со спротивставените сфаќања за застапеноста на преведувањето на часовите по втор јазик (Fernandez-Guerra 2014: 155–158):

- Преведувањето ги тера учениците да го користат вториот јазик преку структурите на првиот јазик, а тоа не е цел на наставата по втор јазик. / Преведувањето ги вклучува двата јазика, а тоа може да овозможи поголем капацитет на влезни информации ако ученикот разбере што се зборува и особено ако во комуникацијата на часот се внесува и мајчиниот јазик.
- Преведувањето не е комуникациски акт и не може да придонесе за комуникациски приод во наставата. / Преведувањето е комуникација преку јазиците и културите, а тоа е ретка привилегија за учениците што изучуваат втор јазик.
- Преведувањето е вештачка вежба во која најмногу се чита и се пишува, а се занемаруваат зборувањето и слушањето како јазични вештини. / Преведувањето ги вклучува и вештините слушање и зборување, зашто учениците слушаат и зборуваат на двата јазика на патот до преводот; задачите може и смислено да ги вклучуваат сите јазични вештини.
- Преведувањето го прави помалку близок вториот јазик и учениците секогаш ќе се чувствуваат несигурни кога ќе го збору-

ваат. / Преведувањето понекогаш му е потврда на наставникот дека учениците ги разбрале претходните содржини.

- Преведувањето не е сообразено за сите ученици, затоа што во него ќе бидат успешни само оние ученици што веќе добро го владеат вториот јазик. / Преведувањето бара поголемо вклучување на првиот јазик, но тоа придонесува слушателите да станат свесни за врските помеѓу двата јазика, да ги споредуваат, да ги сопоставуваат и на тој начин полесно да го усвојуваат вториот јазик.
- Преведувањето ги прави учениците пасивни, тие не се трудат доволно да го разберат текстот зашто знаат дека на крај ќе го слушнат преводот. / Преведувањето не мора секогаш да биде групно; ако е индивидуално, ученикот нема да чека на крај да го слушне преводот и не може да биде пасивен.
- Преведувањето оддава лажна претстава дека може истовремено да се комуницира и на првиот и на вториот јазик. / Преведувањето е присутно насекаде, зошто да не биде присутно и во наставата.
- Преведувањето не е цел на наставата по втор јазик, туку цел на обуките за преведувачи, што се две сосема различни полиња на изучување. / Се разбира дека преведувањето не е цел на наставата по втор јазик, туку нејзино средство или постапка, но тоа не значи дека не може да биде и една од целите и задачите на оваа настава, особено за учениците од повисоките одделенија.
- Преведувањето е здодевна и немотивиращка задача. / Преведувањето не е здодевна и немотивиращка активност ако се изберат комуникациски и тежински сообразни текстови и теми на кои преведувањето може да оди лесно; тоа дополнително ќе ги мотивира учениците за оваа комуникациска наставна форма.

Преведувањето како планирана и целенасочена активност во наставата по македонски јазик за учениците со мајчин јазик српски во основното и во средното образование во РС Македонија е еден од сигурните предуслови со кои учениците можат да стекнат и да развиваат комуникациски способности на македонски јазик. Пренесувањето иста јазична содржина од еден јазик на друг не може да се изостави, особено, во првите години од системското, училишно, изучување на македонскиот јазик, т.е. во периодот од шесто до деветто одделение на основното образование. Во овој период се препорачува преведувањето да оди во правец од вториот кон првиот јазик, т.е. од македонски на српски, затоа

што системот на мајчиниот јазик е тој што учениците можат лесно да го трансформираат според потребите на јазичната содржина од вториот јазик и тоа да биде мотивирачка активност за понатамошно преведување. Со внимателно насочување на комуникациските модели во дијалозите и разговорите на часовите, наставникот ќе придонесе правилно и функционално да се урамнотежат двата јазични система и да не дојде до преовладување на мајчиниот јазик, т.е. до користење на фонетски, морфолошки, синтаксички и текстуални шаблони од српскиот јазик изговорени со македонска лексика. Во двете завршни години од основното образование, во осмото и деветтото одделение, може да се претпостави повисок степен на совладаност на македонскиот јазик и солидни комуникациски компетенции на учениците во согласност со нивните секојдневни комуникациски потреби и интереси. Во овие одделенија преведувањето може да се спроведува во корелација со нараснатите наставни содржини, а пред сè, во корелација со наставните содржини по синтакса, при што би се преведувале разни видови независносложени и зависносложени реченици, како и поедноставни текстуални структури. Правецот на пренесување на истата содржина од еден јазик на друг овде е од првиот кон вториот јазик, т.е. од српски на македонски. За оваа цел можат да се користат разни јазични обрасци преземени од секојдневните комуникациски ситуации, подолги медиумски содржини, па и извадоци од литературата за деца.

Заклучуваме дека преведениот текст, како алатка во наставните активности, не е забранета зона или нешто што во текот на работата треба да се користи тајно. Напротив, тој претставува еден вид речник – наменски, контекстуален, конситуациски, тематски итн. Тврдењето дека преведувањето во наставата по македонски јазик како втор јазик не е корисно, е рамно на тоа да се каже дека во неа не е корисна употребата на речник. Учењето нови зборови и комуникациски обрасци од македонскиот јазик не е сведено на нивно механичко пишување во две колони во тетратките и на механичко меморирање, туку е сложен процес на интеракција, во кој се внесуваат активности на повеќе сетила и се поттикнуваат посложени когнитивни процеси кај учениците.

ЛИТЕРАТУРА

- Кембел 2002:** S. Campbell, Translation in the Context of EFL, *Teflin Journal*, XIII–1.
Каререс 2009: A. Carreres, Strange bedfellows: Translation and Language teaching The teaching of translation into L2 in modern languages degrees; uses and limitations, y: 6th *Symposium on Translation, terminology and Interpretation in Cuba and Canada – December 2006*, 4–15.

- Фернандес-Гера 2014:** A. Fernández-Guerra, The Usefulness of Translation in Foreign Language Learning: Students' Attitudes. *Lasting Impressions Press International Journal of English Language & Translation Studies* II–1, 155–158.
- Крашен, Терел, Трејси 1995:** D. Krashen, S. Terrel, D. Tracy, The Natural Approach Language Acquisition in the Classroom. *Hertfordshire: Phoenix ELT Prentice Hall Europe*, 53–59.
- Наимушин 2002:** B. Naimushin, Translation in Foreign Language Teaching : The Fifth Skill, *Modern English Teacher*, 11–4.

Gordana Aleksova

THE TRANSLATION IN FUNCTION OF THE COMMUNICATION
COMPETENCES IN THE MACEDONIAN LANGUAGE FOR STUDENTS
WITH SERBIAN AS THEIR MOTHER TONGUE

Summary

The subject of our presentation is translation in L2 teaching, more specifically, translation in Macedonian language teaching as L2 language in primary education in RN Macedonia for students whose mother tongue is Serbian. The ultimate goal of this teaching is for the students to acquire communication skills in the language they are studying, i.e. to communicate freely orally and in writing with the help of the Macedonian language. The use of both languages in teaching is achieved through various forms of translation, which have the status of a teaching tool and a teaching procedure. As a teaching tool, translation is part of visuality, which gets its didactic value as part of the methods and procedures for functional acquisition of the Macedonian language. As a teaching procedure, translation is in a function of the broader goals of acquiring language and communication competences in the language being studied; translation is a creative part of the interactivity of the class, in which the students, through designed communication situations, are trained to understand spoken and written texts and acquire speaking and writing skills.

Keywords: language teaching, second language, translation, Macedonian language, Serbian language, communication skills.